

'דבריהם הם זיכרונם'
תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

י"א טבת

הרב שלמה איגר

המצורעים וההיגיון האנושי

בתאריך י"א בטבת חל יום פטירתו של הרב שלמה איגר, שנפטר בתאריך זה בשנת תרי"ב (1852). הרב הוא בנו של הרב עקיבא איגר, שהעריך אותו וכיבד אותו ביותר, כלשונו: "בן יקר לי מפנינים, אב בחכמה ורך בשנים"¹. "שהיה לי למשיב נפשי ולהחיות רוחי, לשעשע בדבריו אשר העלה בכוחו הגדול וידו החזקה, בחריפות בבקאות גדולה"². הרב שלמה למד בישיבתו של אביו בעיר פוזנן, ולאחר נישואיו התגורר בעיר עד שנבחר לרב העיר קאליש ולאחר מות אביו שוב חזר למלא מקומו ברבנות העיר פוזנן עד לפטירתו. הרב הותיר אחריו ספר שאלות ותשובות הנושא את שמו, הערות על הש"ס והשולחן ערוך בשם גיליון מהרש"א וכן ספר העיקרים שעניינו ביאורי הלכות.

נעסוק באחת מהגהותיו לשולחן ערוך, אודות דיני פיקוח נפש. חולה המטופל בתרופות, אך חייו מוגבלים לפרק זמן קצוב, שכן גופו לא מסוגל לעמוד במעמסת החולי. הצעת הרופאים היא, להכניס אותו לתהליך רפואי שיתכן ובהצלחתו הוא יוכל לחיות זמן רב יותר מהמצב הנוכחי, אך אם התהליך ייכשל הוא ימות מיד. כאשר ננתח את הדילמה נבחין בין חיי שעה לחיי עולם - כלומר, השארת החולה במצבו הנוכחי היא חיי שעה, אך כניסה לתהליך הרפואי היא ספק חיי עולם, שכן אם התהליך יצליח הוא יחיה יותר זמן.

נשאלת השאלה, האם מותר להיכנס להליך הרפואי שאמנם יש בו סיכוי להצלת החולה לחיי עולם, אך בה בעת גם סיכון של חיי שעה הנוכחיים שמא ימות מיד. או להותיר את החולה על מצבו הנוכחי, חיי שעה, שהם וודאים לעת עתה ולא להכניסו לתהליך שיתכן ויגדע את חיי השעה הללו? אחד הפוסקים שדנו בשאלה זו הוא הרב שלמה איגר:

דנתי על מה שנשאלתי בחולה שהרופא אמר ליתן לו סמים להקיא. ואמר, שאם לא יועילו הסמים ימות מיד, ואם יועילו יתרפא. ואולם אם לא יתן לו להקיא ודאי ימות אחר זמן מה.³

¹ שו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה קמא סימן רכב).

² שו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה קמא סימן קכו, בשולי המכתב).

³ גיליון מהרש"א (לשו"ע יו"ד סימן קנה סעיף א).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

הרב מפנה לתשובת הרב יעקב ריישר שם כתב:

הואיל שדין זה הוא דיני נפשות ממש וצריך להיות מתון מאוד בשאלה כזו מש"ס ופוסקים בשבע חקירות ובדיקות, כי כל המאבד נפש אחת מישראל וכו', וכן להיפך המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא.⁴

דווקא מתוך זהירות זו, כתב הרב ריישר להתיר לצאת לתהליך רפואי שיש בו ספק, ובתנאי שיש רופאים נוספים המאשרים תהליך זה.

מהי סיבת ההיתר לסכן את החיים הנוכחיים של החולה, אף שהם קצרים וחולניים, עבור תהליך מסופק?

בספר מלכים מסופר על ארבעת המצורעים שישבו מחוץ לשער העיר שומרון, כשבעיר שרר רעב כבד בעקבות המצור שהטילו חיל ארם על העיר. הרעב לא פסח גם על המצורעים שהתלבטו מה עדיף להם:

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד מָתָנוּ, אִם אֲמָרְנוּ נְבֹאָה הָעִיר וְהָרָעַב בָּעִיר וְנָמְתָנוּ שָׁם וְאִם יִשְׁבְּנוּ פֹה וְנָמְתָנוּ וְנִפְלָה אֶל מַחְנֶה אֲרָם אִם יִחְיֶינוּ נִחְיָה וְאִם יָמָתָנוּ וְנָמְתָנוּ.⁵

הדילמה שעמדה בפניהם הייתה האם להיכנס לעיר ולמות ברעב, או ללכת למחנה ארם שיתכן וימותו מיד אך יתכן ויחיו למשך שנים רבות? היחס בין המוות מרעב בעיר למוות במחנה ארם הוא שונה, שכן המוות ברעב לוקח זמן לעומת כניסה למחנה ארם שיתכן ותביא למוות מיידי. החלטת המצורעים הייתה ללכת למחנה ארם. הגמרא⁶ מביאה את המעשה ותמחה על החלטתם, וכי הם אינם חוששים לסכן את חיי שעה, מדוע הם הולכים למחנה ארם שיתכן וימותו מיד הרי החלופה להיכנס לעיר ולמות ברעב מקנה להם עוד זמן בחיים, כי מוות ברעב איטי יותר?

על כך עונה הגמרא: 'לחיי שעה לא חיישינן'. מכאן למדו הפוסקים⁷ שניתן להיכנס להליך רפואי שיש בו סיכוי לחיי עולם, לרפואה שלימה, למרות הסיכון לחיי שעה הכרוך במוות מיידי, שכן 'לחיי שעה לא חיישינן' אם יש סיכוי הצלה גמורה לחיי עולם.

בטעם הדבר כתב הרב שלמה קלוגר,⁸ כשם שמחללים שבת על ספק הצלה כך יש חיוב להיכנס להליך רפואי שיש בו ספק בסיכוי לרפואה גמורה, אף שיש בו גם סיכון לחיי שעה.

אולם, לדעת הרב משה פיינשטיין⁹ לא מדובר על חובה אלא על רשות והיא מוטלת להחלטת החולה. הוא מוכיח את דבריו מכך שחז"ל הביאו ראייה מהמצורעים, והרי אנשים אלו הם גיחזי ושלוש בניו שנענשו והוא עצמו אין לו חלק לעולם הבא, "וא"כ הרי מעשיו אינם ע"פ דרך התורה אלא על דעת רצון עצמו" וכיצד יש ללמוד מהם על רצון התורה? מכאן מוכיח הרב פיינשטיין, שדין התורה בעניין זה תלוי בדעת האנשים שמוכנים להיכנס לסיכוי הצלה גמורה למרות שיש בו גם סיכון במוות מיידי, וכיון שכן ניתן להביא ראייה גם מאנשים אלו שמעשיהם מקולקלים.¹⁰

משום שמדובר על היגיון אנושי, טען הרב פיינשטיין שהחלטה אינה חובה אלא רשות והיא מסורה בידי החולה עצמו להיגיון האנושי שלו.

⁴ שו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן עה).

⁵ מלכים (ב, ז, ג-ד).

⁶ עבודה זרה (כז ע"ב).

⁷ שו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן עה); שו"ת בנין ציון (סימן קיא).

⁸ ספר החיים (או"ח סימן שכט פרק ח).

⁹ שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סימן לו).

¹⁰ כ"כ הרב שלמה גורן (תורת הרפואה, עמוד 16).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

בסוף שנות השבעים חלה מר ראובן מעיין, עורך עיתון 'על המשמר'. מחלתו הייתה ממאירה, וכל הטיפולים לא עזרו ואף החמירו את מצבו. באותו זמן הופצה ידיעה בעיתונות, כי רופא ישראלי חזר מקליפורניה שבארה"ב כשברשותו 'תרופת פלא' לכל המחלות הממאירות. התברר, שמדובר בתכשיר המופק משתן בעל-חיים שטופל בחומר מסוים. הרופא הישראלי ביקש אישור משרד הבריאות לטיפול מציל חיים זה, אך בהיעדר כל בסיס מדעי-רפואי, סירב משרד הבריאות לאשר לו את הטיפול. מר מעיין הגיש תביעה למשרד הבריאות לאשר לו את הטיפול, תוך הבעת נכונות לשמש 'שפן ניסיון'. משרד הבריאות פרסם הודעה על דחיית הבקשה, וגם הסביר כי אין לתכשיר המוצע שמץ של בסיס מדעי-רפואי. למרות זאת, יצא מעיין נגד משרד הבריאות, תוך התעלמות מההסברים שניתנו לו כי תרופות משתן היו נהוגות בימי הביניים החשוכים. גם העיתונים האחרים והתקשורת הלא-כתובה נחלצו לעזרתו והדגישו, "שבמקרה שאין תקווה הכול מותר, ואולי זה יעזור". מעיין הגיש עתירה לבג"ץ כנגד החלטת משרד הבריאות, והבג"ץ דחה את עתירתו בטענה שהתרופה אינה מאושרת לשימוש במדינת ישראל.

השופטת התייחסה בדבריה להלכה, וטענה שאמנם שהפוסקים התיירו להיכנס להליך רפואי אף שיש בו סיכון 'חיי שעה', מכל-מקום היא ציינה לדברי הרב יעקב ריישר שהביא הרב איגר: "וצריך להיות מתון מאוד בשאלה כזו... לפקח עם רופאין מומחין שבעיר עפ"י רוב דעות... לפי שיש לחוש לקלי דעת". בנוסף כתבה, שהתעקשות החולה אינה מועילה עפ"י ההלכה כי אין לאדם רשות על גופו ואין לו רשות ליטול תרופה שמסכנת אותו.

דבריה של השופטת נכונים בחלקם. אכן, הרב יוסף שלום אלישיב¹¹ פסק שאין היתר לסכן 'חיי שעה' באמצעות תרופה ניסיונית שאינה מוכחת כלל כרפואה. אבל טענת השופטת, שאין האדם בעלים על גופו להחליט ליטול את התרופה הניסיונית, אינה מדויקת, שהרי כתב הרב שלמה קלוגר¹² שאם החולה מסכים להיכנס להליך רפואי ו"מסכים לקבל על עצמו אחריות זה וליכנוס בסכנה זו, הן אמת דאין האדם ברשותו עצמו להמית את עצמו, ואם ממית עצמו הוי בכלל מאבד עצמו לדעת... אבל בזה שמכוון עבור אולי יחיה עדיין, עבור פיקוח נפש, אין זה בכלל איסור זה". גם הרב משה פיינשטיין¹³ התיר לחולה ליטול את הסיכון ולעניין זה יש לו בעלות על גופו, שהרי המקור לדין הוא מהמצורעים ועפ"י ההיגיון האנושי המסור לאנשים.¹⁴

¹¹ הרב יצחק זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, ח"ג סימן קסט; שם, סימן קסו עמוד 125, בשם הרב יוסף שלום אלישיב).

¹² ספר החיים (או"ח סימן שכט פרק ח).

¹³ שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סימן לו).

¹⁴ כ"כ הרב יצחק זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, ח"ג סימן קסט).